

Terry Eagleton. *Holy Terror*. Oxford University Press

Een van de oorzaken van de recente internationale malaise is het feit dat de Amerikanen geen enkel benul hebben van tragedie – zo zou je de visie kunnen samenvatten die Terry Eagleton, hoogleraar *cultural theory* te Manchester, ontvouwt in zijn nieuwste boek *Holy Terror*. Gedreven door een absoluut geloof in wilskracht en onbegrensde mogelijkheden, bereiken zij vaak het omgekeerde van wat zij beogen. Zie het echec in Irak, waar een oorlog vrijheid en democratie had moeten brengen, terwijl het resultaat is dat deze zaken nu ook in Amerika op de helling staan. Zo'n omkering van intentie en gevolg kun je met recht 'tragisch' noemen, en als we Eagleton mogen geloven zit de wereld vol met dit soort tragiek. Niets blijkt uit één stuk te zijn, alles is dubbelzinnig, ambigu, elke medaille heeft altijd twee zijden.

Ik ben het er helemaal mee eens en heb zijn boek, waarin de tragedie in het bijzonder met het terrorisme wordt verbonden, dan ook met animo gelezen, ondanks de verwarrende, van de hak op de tak springende betoogtrant (Eagleton schrijft zoals een hond zijn natte vacht uitschudt: het spat alle kanten op). Bij hem vinden we niet veel over de politieke, culturele of economische achtergrond van het huidige terrorisme; hij plaatst de terreur eerder in een 'metafysische context'. In een ruimbemeten 'genealogie' worden we van de Dionysus-cultus in de Oudheid, via de achttiende-eeuwse belangstelling voor het sublieme naar het onbewuste van Freud en Lacan geleid, terwijl onderweg een overvloed aan literaire en filosofische meesterwerken (o.a. Shakespeare, Hegel, Nietzsche, Lawrence, Conrad) wordt aangedaan.

Eagleton verbindt de terreur met de notie van het 'heilige'. Hij geeft toe dat dit misschien 'offensively irrelevant' mag lijken tegenover het terrorisme van nu, dat niets heiligs heeft (al denken de moslim-terroristen daar zelf vast anders over), maar door de dubbelzinnigheid en ambiguïteit in de 'heilige terreur' te ontwarren hoopt hij toch ook iets verhelderends over het hedendaagse terrorisme te kunnen zeggen.

Aan de hand van onder meer Euripides' *Bacchae* krijgen we te zien hoezeer orde en geweld samenhangen. 'Zonder een scheutje barbaarij houdt geen beschaving het vol', schrijft Eagleton, volgens wie Pentheus beter had kunnen toegeven aan Dionysus en zijn volgelingen, in plaats van hun orgieën te verbieden en te bestrijden. Geweld en terreur zijn, zeker in deze 'heilige' vorm, onontkoombaar. In de joods-christelijke traditie zit de 'heilige terreur' zelfs in God zelf, in de vrees die Hij inboezemt, maar evengoed ook in Zijn 'onmenselijke' liefde, zoals in elke vorm van excessiviteit.

Een gesecculariseerde versie hiervan biedt het 'sublieme', de esthetische categorie die in de achttiende eeuw zo populair is geworden. Het sublieme gaat – net als God – ons voorstellingsvermogen te boven. Sublieme ervaringen verschaffen daarom – net als tragedies - een masochistisch genoegen; we genieten van iets wat ons in principe zou kunnen vernietigen. Dat is een verstandige manier om met excessiviteit om te gaan, suggereert Eagleton. Geweld of terreur (in elk

exces aanwezig) ligt nu eenmaal ten grondslag aan elke politieke of maatschappelijke orde. Elke staat is begonnen met verovering, revolutie of usurpatie. Op den duur neigt men er weliswaar toe dit te vergeten, maar neem nu het kapitalisme: daarin is het oorspronkelijk geweld nog altijd heel goed te herkennen in competitie, concurrentie, uitbuiting en asociaal individualisme – iets wat in de Verenigde Staten overigens openlijker wordt erkend dan in Europa. Vandaar wellicht dat men daar God nog zo hard nodig heeft, al was het maar om de boel althans een beetje te beteugelen.

Tegelijkertijd aanbidt men in neo-conservatief Amerika de absolute vrijheid, waarin Eagleton eveneens de 'heilige terreur' herkent, inclusief haar tragische ambiguïteit. Absolute vrijheid slaat weldra om in haar tegendeel en is in wezen een vorm van nihilisme, een uiting van blinde, onbewuste 'begeerte', zoals de psychoanalyse leert. Dezelfde fatale dialectiek bedreigt iedere zelfmoord-terrorist: absoluut vrij is hij alleen maar in zoverre hij bereid is zichzelf te vernietigen. Wat dit betreft lijkt hij op een modernistisch kunstwerk, schrijft Eagleton (hier teruggrijpend op zijn *The ideology of the aesthetic* uit 1990), dat eveneens absolute vrijheid of autonomie én steriliteit in zich verenigt.

Erg verhelderend voor het moslim-terrorisme lijkt me deze vergelijking niet – iets wat Eagleton indirect toegeeft door als voorbeeld van zo'n 'levende dode' niet een hedendaagse religieuze fanaticus te nemen, maar een personage uit Conrads roman *The secret agent*. De literatuur is soms overzichtelijker dan de werkelijkheid. Dat blijkt ook wanneer hij in het laatste hoofdstuk, als voorbeeld van een positieve versie van deze 'levende doden', aan komt zetten met Clarissa Harlowe uit de gelijknamige roman van de achttiende-eeuwse schrijver Richardson. Zij belichaamt de moderne 'zondebok', de 'schuldige onschuldige', die het onrecht dat haar is aangedaan via een 'offer' (Clarissa pleegt zelfmoord na door de schurk Lovelace te zijn verkracht) publiek maakt en zo meehelpt om het te bestrijden.

Dat laatste acht Eagleton de enige zinnige remedie tegen het terrorisme, dat wil zeggen tegen het hedendaagse terrorisme van zelfmoord-aanslagen en ontvoeringen. In zijn ogen is dat een product van de onrechtvaardigheid die door het geglobaliseerde kapitalisme in de wereld is gebracht. Maar waarmee valt dit onrecht te bestrijden? Met het 'socialisme', antwoordt Eagleton, die in *Holy Terror* een dappere poging doet socialisme en tragisch levensbesef aan elkaar te koppelen. Dat is sinds Georges Sorel niet vaak meer gedaan, en het blijft de vraag of beide ooit echt samen kunnen gaan. In een tragische wereld bestaan er immers geen duurzame remedies en blijft ook de rechtvaardigheid altijd onderworpen aan het noodlot. Mocht Eagleton geloven dat het socialisme dáárin verandering kan brengen, dan laat hij alleen maar zien hoe weinig hij van zijn eigen tragische 'genealogie' heeft opgestoken.

(NRC Handelsblad, 21-4-2006)